

УДК 340.1 (477)

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФУНКЦІЙ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ЖУРНАЛІСТІВ

Макеєва О.М., старший викладач
кафедри теорії та історії держави та права
Юридичний інститут Національного авіаційного університету

Стаття присвячена дослідженню основних рис та особливостей функцій правової культури журналістів в умовах формування інформаційно-правового простору в сучасній Україні.

Ключові слова: правова культура, функції, засоби масової інформації, журналісти, інформаційно-правовий простір.

Статья посвящена исследованию основных черт и особенностей функций правовой культуры журналистов в условиях формирования информационно-правового пространства в современной Украине.

Ключевые слова: правовая культура, функции, средства массовой информации, журналисты, информационно-правовое пространство.

Makeieva O.M. ESSENTIAL CHARACTERISTICS OF FUNCTIONS OF JOURNALISTS' LEGAL CULTURE

The article deals with the main features of functions and peculiarities of legal culture of journalists in the context of informational and legal space in modern Ukraine.

Key words: legal culture, functions, media, journalists, information and legal space.

Постановка проблеми. В умовах розвитку правового життя України суттєво зростає роль засобів масової інформації (далі – ЗМІ) як інституту громадянського суспільства в демократичних процесах українського державотворення. Зокрема, на сучасному етапі, враховуючи активну участь журналістів у суспільно-політичних процесах, їх діяльність в органах державної влади та становленні різних форм демократії, важливою є правова культура журналістів. Нині вельми актуальними є вивчення доробку юридичної наукової думки щодо функцій правової культури, дослідження на цій основі функцій правової культури журналістів, їх роль та призначення в суспільстві, що дасть можливість визначити основні тенденції розвитку сучасного правового життя України.

Сьогодні в Україні лише започатковано становлення інформаційного суспільства, що базується на дотриманні прав і свобод людини та громадянина. Як відомо, інформаційне суспільство – це суспільство з розвинутим інформаційним виробництвом і високим рівнем інформаційно-правової культури, яке орієнтоване на людей та відкрите для всіх, спрямоване на розвиток, у якому кожний може створювати, користуватися й обмінюватися інформацією. Перехід до інформаційного суспільства і розвиток інформаційно-правового простору України нерозривно пов'язаний із подальшою демократизацією політичного і громадського життя, реформуванням соціально-економічної сфери. Розвиток інформаційного суспільства в Україні заснований на Законі України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр.», що є прагненням України будувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, у якому кожен міг створювати й накопичувати інформацію

та знання, мати до них вільний доступ, користуватися й обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному й особистому розвитку та підвищуючи якість життя [1].

Для забезпечення реалізації інформаційної політики в сучасних умовах євроінтеграційних процесів потрібні зусилля як державних, так і громадських інституцій, насамперед у напрямі формування правової культури суспільства. Саме правова культура громадян визначає долю політико-правових реформ і функціонування всієї правової системи України. Як вказує Н.М. Оніщенко, реалізація функцій права в інформаційній формі забезпечує доведення до широкого загалу державних дозволів та заборон, інформування про методи, засоби досягнення суспільно корисних цілей. Правова інформованість членів суспільства – необхідна умова функціонування правової системи [2, с. 6].

Ступінь розробленості проблеми. Аналізу функцій правової культури присвячували свої дослідження О.В. Аграновська, С.С. Алексєєв, Ю.П. Бияк, В.В. Головенко, М.М. Кейзеров, О.А. Лукашева, В.С. Нерсисянц, Н.М. Оніщенко, В.П. Сальников, А.П. Семітко та інші вчені. Їх внесок у розширення наукових уявлень про функції правової культури є досить вагомим і має методологічне значення стосовно дослідження цієї проблематики, оскільки висновки та положення, зроблені зазначеними дослідниками, хоч і різняться між собою, проте їх можна узагальнити та застосувати щодо визначення функцій правової культури журналістів, адже в юридичній теорії означена проблема є малодослідженою.

Метою статті є вивчення основних наукових підходів до визначення функцій правової культури, а також дослідження сутності функцій правової культури журналістів в умовах

становлення інформаційно-правового простору в Україні.

Виклад основного матеріалу. Поняття «функція» (від лат. *functio* – вчинення, виконання, діяльність) означає обов'язок, коло діяльності, призначення, роботу, місію, явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення і перетворюється відповідно до його змін. Сучасні правознавці визначають, що функції правової культури – це основні напрями оволодіння суб'єктами суспільних відносин правовими цінностями, які з'явилися у результаті розвитку суспільства в галузі права [3, с. 321].

У юридичній літературі існують різні підходи до визначення функцій правової культури, а їх дослідження вимагає звернення до праць із загальної теорії права, у яких зроблено аналіз сутності функцій та їх роль у регулюванні суспільних відносин. Г.І. Балюк вказує на наявність громадсько-перетворюючої, пізнавальної, аксіологічної, семіотичної (інформаційної) та комунікативної функції правової культури; **зазначає, що основною є функція формування та розвитку особи** [4, с. 5]. На необхідності **формування** в індивіда цінностей правової орієнтації наголошувала О.В. Аграновська, відзначаючи, що в процесі соціалізації особи соціальне, об'єктивоване в колективному правовому досвіді проходить через психологію особистості, трансформується в індивідуальне; права й обов'язки переводяться із соціальної в особисту сферу [5, с. 32].

Визначення функцій правової культури передбачає звернення аналізу гносеологічної, моделюючої, регулятивної та виховної ролі правової культури та правосвідомості. Зокрема, М.В. Орзіх на перше місце виносить практичну функцію правосвідомості як елемента правової культури [6, с. 44]. А.П. Семітко зазначає, що права культура виконує низку досить суттєвих функцій, серед яких окремо виділяються інформаційна, виховна й регулятивна. У своїй практичній діяльності людина часто знайомиться не стільки з текстом закону, скільки з його інтерпретацією. Таке сприйняття правової інформації, на думку вченого, за активним сприянням суб'єктів правової культури викликає глибокий виховний і, врешті-решт, регулятивний вплив на людину, коригуючи в позитивному напрямі її поведінку [7, с. 47].

Е.А. Зорченко всі функції правової культури об'єднує в декілька груп, а саме: функції, пов'язані з взаємодією правової культури з іншими соціальними інститутами суспільства, тобто функції правової культури стосовно правотворчості, встановлення стереотипів та нормативів поведінки громадян щодо організації та реалізації різних форм соціально-корисної діяльності; функції, що пов'язані з існуванням соціально-психологічного механізму переходу правових вимог у реальну поведінку особи, тобто функції, що забезпечують повноправне існування правової культури особи в системі інших її соціальних якостей. Зазначений дослідник найважливішою функцією правової культури особи визнає виховну функцію, тобто функцію формування в людини навичок правомірної поведінки, дотримання вимог чинного законодавства. Ця функція є інтегративною,

оскільки об'єднує інші функції правової культури індивіда: інформаційну, пізнавальну, комунікативну [8, с. 24–29].

У сучасній юридичній літературі Н.М. Оніщенко [9, с. 12] та І.В. Осика [10, с. 10] визначають такі функції правової культури, що поділяються на два рівні функціонування правової культури: відображальний (відображає правову дійсність) та регулятивний (за допомогою цієї функції створюються ціннісно-нормативні орієнтації в регулюванні правової поведінки). У свою чергу, відображальну функцію поділено на пізнавально-правоосвітню, ціннісно-нормативну, правосоціалізаторську, комунікативну, прогностичну.

О.А. Менюк, досліджуючи правову культуру підприємців, виділяє такі функції: функцію забезпечення взаємодії правової свідомості, права з іншими соціальними регуляторами, функцію виховання свідомого ставлення до норм права, праворегулятивну функцію, пізнавально-перетворюючу функцію, комунікативну функцію; прогностичну функцію [11, с. 87].

В.В. Демічева великої уваги приділяє функціям правосвідомості та правової культури як невід'ємному елементу діяльності зі створення, реалізації і застосування права. Автор зазначає, що права культура виконує в суспільстві низку функцій: пізнавальну, регулятивну, правової соціалізації, оцінювальну, прогностичну [12, с. 14–15].

На думку О.Ф. Скакун, основними функціями правосвідомості, що визначає розвиненість правової культури, є такі: пізнавальна – нагромадження знань про право, юридичну практику; оцінювальна – оцінка правових знань та правової дійсності; регулятивна – на основі оцінювального ставлення до чинних у суспільстві правових приписів, заборон, зобов'язань і дозволів відбувається формування мотивів юридично значущої поведінки, настанов на правомірні чи неправомірні дії [13, с. 99–100].

До функцій О.С. Дьоміна відносить такі: пізнавальна, регулятивна, нормативно-аксіологічна, ідентифікаційна, орієнтаційна, виховна, інтегруюча, комунікативна, прогностична, соціалізаційна [14, с. 16].

Здійснений аналіз наукових джерел свідчить про те, що проблема функцій правової культури журналістів залишається актуальною і потребує нових досліджень. Без аналізу функціональної ролі правової культури неможливо пізнати її зміст і закономірності розвитку [15, с. 88].

Права культура журналістів характеризується існуючою в суспільстві системою правової інформації і масових комунікацій у сфері професійної діяльності. Ця система складається із засобів масової інформації, каналами яких доводиться до суспільства юридична інформація, її утворюють офіційні друковані видання правотворчих органів, загальна видавнича, у тому числі газетно-журнальна, періодика, радіоканали та телебачення, соціальні мережі, Інтернет. Права культура журналіста – це глибоке засвоєння засад права та законодавства, переконаність у необхідності їх додержання, уміння користуватися сукупністю правових засобів під час виконання професійних обов'язків у межах компетенції, встановленої

законом та іншими правовими актами. Рівень правової культури журналіста – це ступінь його правової розвиненості, його ціннісної інформаційно-правової освіченості, що дає змогу адекватно орієнтуватися в різних правових ситуаціях, дотримуватися правомірної поведінки.

Правовій культурі працівників ЗМІ властива дієвість. Не статика, не пасивність, а активна роль – невід'ємна її властивість. Дієвість правової культури представників цієї професійної групи виявляється у визначенні загальних напрямів правового розвитку, виявленні і в законодавчому закріпленні необхідності правової регламентації професійних відносин. Правова культура журналістів, здійснюючи активний вплив на свідомість людей, є важливою ідеологічною силою в закріпленні і підтриманні існуючого правопорядку. У зв'язку із цим у визначенні функцій і дослідженні їх значення, у підвищенні правової культури журналістів необхідно виходити з її функціональної ролі та призначення в суспільному житті.

Як зазначає Н.М. Оніщенко, засоби масової інформації є суб'єктами поширення та донесення суспільству правової інформації, не просто інформації (цим займаються спеціальні державні ЗМІ), а й інтерпретації, аналізу та оцінки як законодавства, так і правових відносин, явищ, подій і конфліктів. Правовий обіг інформації охоплює тільки найважливішу частину суспільного обігу інформації, відносини з організації та передачі якої врегульовані правовими нормами [16, с. 34].

На відміну від функцій права, які відзначаються своїми суто правовими особливостями, функції правової культури журналістів несуть на собі відбиток характеристик їх правової свідомості. Аналізуючи функції правової культури представників цієї професійної групи, необхідно виходити із загальних положень про функції правової свідомості щодо її правової специфіки. У загальних рамках цих закономірностей здійснюється також призначення правосвідомості журналістів як основного компонента їх правової культури.

Водночас для визначення функцій правової культури недостатньо констатувати лише факт пізнання, практики, дії тощо. У кожному конкретному випадку роль і призначення правової культури походять і визначаються специфікою практичної діяльності журналістів. Саме професійна діяльність працівника ЗМІ визначає головний, кардинальний напрям впливу правової культури, тобто прояву її функцій. У сучасних умовах журналісти є суб'єктами формування національної та правової свідомості суспільства. Адже, як зазначає Л.О. Макаренко, сьогодні пов'язує в єдиний соціально-духовний вузол культуру (цінності життя), історію (долю народу) та націю історичну особистість народу. Культура трансформує історичний досвід у цінності життя, творчості духу, соціальних значень, ієрархії людських якостей, формування світу людини за вимірами блага, правди, краси [17, с. 234].

На основі систематизації існуючих підходів та здійсненого загальнотеоретичного аналізу функцій правової культури, на нашу думку, можна виділити такі функції правової культури журналістів: пізнавально-правоосвітню, ціннісно-нормативну, комунікативну, правосоціаліза-

ційну, правотворчу, попереджувальну, ідеологічно-виховну, прогностичну, регуляторну.

Однією з визначальних функцій журналістів є пізнавально-правоосвітня, яка має пізнавальний та інформаційний характер, що забезпечує високий або необхідний рівень правових знань працівників ЗМІ. Ця функція забезпечує накопичення теоретичних знань про правову дійсність і право, його можливості, а також є найважливішим фактором формування високого рівня їх правової культури.

Важливою є ціннісно-нормативна функція, адже особисто засвоєні журналістом права й обов'язки лежать в основі формування ціннісного його правового світогляду, правової орієнтації, яка включає права й обов'язки; глибоке переконання в їхній важливості та необхідності суспільству; перетворення змісту прав й обов'язків у внутрішню мотивацію, настанову та навички правомірної поведінки. Суттєвою особливістю цієї функції є взаємодія правової культури з іншими формами культури, її прояв не тільки в духовній сфері. Професійна правосвідомість пов'язана з економічним розвитком. Цей зв'язок правосвідомість проводить невідокремлено в межах своїх внутрішніх функцій або заздалегідь певного кола правових знань, а здійснює його з явищами в єдиній системі всієї духовної сфери.

Комунікативна функція дає змогу особі на основі набутих журналістом правових знань зорієнтуватися та спілкуватися в правовому просторі з метою забезпечення правомірної поведінки в суспільстві, безконфліктного співіснування з іншими суб'єктами для якісного виконання професійних обов'язків та якісного надання правової інформації населенню.

Важливою є функція попереджувальна, яка забезпечує попередження вчинення журналістами правопорушень та забезпечення правопорядку в суспільстві. Важливими в цьому аспекті є різні форми правової пропаганди в засобах масової інформації, зокрема радіо- та телепередачі з правової проблематики виховного характеру.

Правосоціалізаційна функція забезпечує процес включення працівників ЗМІ в систему правовідносин суспільства на основі засвоєння всієї правової культури суспільства, заміну правомірної поведінки за примусом на правомірну поведінку за особистісними переконаннями.

Правотворча функція виконує активну роль у закріпленні правової норми як єдиного і загального правила поведінки журналістів. Правові ідеї знаходять своє об'єктивування у відповідних нормах права, що здійснюють правове регулювання не лише журналістської діяльності, а й всієї сфери суспільних відносин. Із законодавчим встановленням права закінчується правотворча функція правової культури. Водночас правова культура журналістів не обмежується пізнанням правових явищ. Після здійснення правотворчої функції їх правова культура виконує активну роль у закріпленні правової норми як єдиного і загального правила поведінки суспільства.

Важливою є прогностична функція, за допомогою якої представники ЗМІ можуть прогнозувати розвиток чинного законодавства в юридичній сфері, правових інститутів у державі.

Ідеологічно-виховна функція забезпечує в журналістів свідоме та поважне ставлення до права, виховання поваги до права, формує їх правосвідомість та стиль правомірної поведінки. Водночас правова культура перебуває в найтіснішому і нерозривному зв'язку із загальною культурою та з іншими формами суспільної свідомості, справляє і сама відчуває їх вплив. Ідеологічна функція взаємодіє з іншими формами суспільної культури (політичною, моральною, естетичною тощо). Правова культура журналістів насамперед перебуває у взаємозв'язку з політичною і моральною культурою. У наш час важливу роль відіграє правове виховання громадян, що здійснюють засоби масової інформації, захист їх прав, свобод та законних інтересів, додержання законності, добровільного виконання законів та інших норм права.

На нашу думку, у сучасних умовах, у яких перебуває українське суспільство та сучасні ЗМІ, найважливішою є функція регулятивна. Саме ця функція реалізується за допомогою правових норм, засвоєння яких необхідне кожному журналісту. Регулятивна функція правової культури створює таку ситуацію, коли основні юридичні вимоги перетворюються в повсякденну звичку професійної діяльності в межах правових норм. Перетворення юридичних норм у природний регулятор діяльності особи журналіста свідчить про те, що вони засвоєні працівником ЗМІ та стали його внутрішніми переконаннями. Ступінь засвоєння норм права можна оцінювати за реальними вчинками і діями журналіста в різних професійних та правових ситуаціях. Регулятивна функція є засобом урегулювання правових відносин, заснованих на принципах верховенства права та гуманізму, забезпечує відповідність поведінки журналістів правовим приписам у повсякденному житті та під час здійснення професійної діяльності.

У своїх проявах функції правової культури журналістів невіддільні одна від одної. Вони перебувають у найтіснішому взаємозв'язку і взаємодії та являють собою до деякої міри єдиний процес функціонування правової культури в правовій дійсності. Оскільки функції протворчості, правового регулювання, правового виховання за своєю соціальною природою зумовлені і спрямовані на обслуговування такого спільного для них і суто специфічного предмета, як права дійсність, а також у процесі свого прояву знаходяться в тісній єдності й динамічному взаємозв'язку, вони об'єднуються і виступають як функції правової культури із забезпечення становлення інформаційно-правового простору в сучасній Україні. Як відомо, державна правова політика реалізується в нормотворчості, застосуванні та розвитку правової свідомості та правової культури особи. М.П. Недюха зазначає: «Правова ідеологія сприяє виробленню правової політики держави, визначенню перспектив розвитку національної системи права <...> вироблення правової позиції суб'єктів права, формування поваги до права тощо» [18, с. 301].

Висновки. Отже, функції правової культури журналістів визначають принципи правової поведінки журналістів, що спрямовані на утвердження соціально-правових цінностей,

розвиток демократії, зміцнення законності і правопорядку в суспільстві. Правова культура журналістів має забезпечити гармонійний та прогресивний розвиток українського суспільства, збереження духовних і правових цінностей та їх засвоєння майбутніми поколіннями, запобігання проявам правового нігілізму. Правова культура журналістів є важливою умовою забезпечення права на свободу слова та доступу до інформації. Свобода слова та наявність інформаційно-правового простору – важливі умови професійної діяльності засобів масової інформації в забезпеченні демократичних перетворень. Журналісти повинні підвищувати рівень особистої правової культури, проводити ефективну роботу з формування правової культури суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про основні засади розбудови інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр. / Закон України від 09.01.2007 р. № 537-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12.
2. Оніщенко Н. Деякі підходи до вивчення комунікативних властивостей права. Н. Оніщенко / Комунікація і інтелектуально-практичний збірник. – 2013. – № 3. – С. 9–13.
3. Загальна теорія держави і права: основні поняття, категорії, прав. конструкції та наук. концепції: [навч. посіб.] за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 400 с.
4. Балюк Г.Н. Взаємозв'язки правової культури та соціалістическої демократії. Г.Н. Балюк. – К.: Наук. думка, 1984. – 124 с.
5. Аграновская Е.В. Правовая культура и обеспечение прав личности. Е.В. Аграновская. – М.: Наука, 1988. – 145 с.
6. Орзиц М.В. Личность и право. М.В. Орзиц. – М.: Юрид.лит., 1975. – 275 с.
7. Семитко А.П. Правовая культура социалистического общества: сущность, противоречия, прогресс. А.П. Семитко. – Свердловск: Изд-во Урал. Унта, 1990. – 187 с.
8. Зорченко Е.А. Формирование правовой культуры граждан. Е.А. Зорченко – Минск: Наука и техника, 1984. – 128 с.
9. Оніщенко Н.М. Концептуальні засади забезпечення правової культури населення в Україні. Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко, О.І. Волочин. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. – 69 с.
10. Осика Г.В. Правова культура у формуванні правової, соціальної держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / Г.В. Осика. – К., 2004. – 18 с.
11. Меньюк О.А. Формування правової культури в Україні: теоретичні та прикладні аспекти. О.А. Меньюк. – К.: Оріяни, 2001. – 172 с.
12. Демічева В.В. Правова свідомість як елемент правової системи в умовах демократичного розвитку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. В.В. Демічева. – К., 2004. – 32 с.
13. Скакун О.Ф. Теорія права і держави. [Підручник]. О.Ф. Скакун. – К.: Алерта, 2012. – 524 с.
14. Дьоміна О.С. Формування правової культури студентської молоді: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / О.С. Дьоміна. – К., 2004. – 37 с.
15. Сербін Р.А. Правова культура – важливий фактор розвитку правової держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.12 / Р.А. Сербін. – К., 2003. – 17 с.
16. Оніщенко Н. Правові свідомість у контексті рівнів правової освіти. Н. Оніщенко // Вісн. – 2012. – № 25. – С. 35–37.
17. Макаренко Л.О. Альманах права. Правовий світогляд: людина і право. – Вид. 2. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2014. – 611 с. – С. 233–238.
18. Недюха М.П. Правова ідеологія: основні теоретико-методологічні підходи до визначення поняття. М.П. Недюха // Публічне право. – 2012. – № 3(7). – С. 299–305.